

Gjensyn med de sosiale ulikhetene

Knut Halvorsen, Steinar Stjernø
Økonomisk og sosial ulikhet i Norge
Oslo: Universitetsforlaget, 2021
198 s.
ISBN 9788215041537

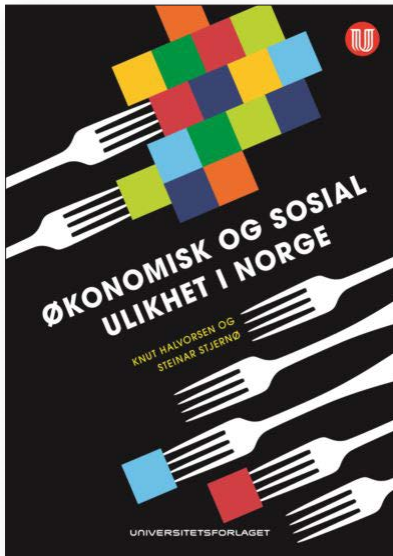
Emil Øversveen, Håvard Thorsen Rydland
Sosial ulikhet i helse: en samfunnsvitenskapelig innføring
Bergen: Fagbokforlaget, 2021
212 s.
ISBN 9788245034622

Michael 2022; 19: 68–71.

Det er nærliggende å beskrive disse to bøkene som nettopp et gjensyn. For under de siste to stortingsperiodene har vi ikke hørt mye bekymringer om de sosiale og økonomiske ulikhetene, selv om vi tidvis leser oppslag om at de er sterkt økende. Derfor kan det være på høy tid at noen tar fatt i disse sakene igjen, og minner oss om at vi her til lands en gang hadde et langt mer optimistisk syn på hva som burde og kunne gjøres for å redusere slike ulikheter, ikke minst ulikheter i helse.

En nasjonal strategi

Vi må tilbake til året 2007, da regjeringen med Sylvia Brustad som helseminister presenterte stortingsmeldingen *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller* (1), med en markant åpning på innledningskapitlet, *Rettferdig fordeling er god helsepolitikk*. Tonen i stortingsmeldingen var gjennomgående optimistisk – det lå liksom i luften at nå, når også den nye regjeringen og

helseministeren hadde latt seg bevege til en slik optimistisk satsing, da skulle det sannelig også skje noe med den saken.

Og det gjorde det også – gjennom mange år. Det var opprettet et *Fagråd for sosial ulikhet i helse* allerede i 2005, og jeg hadde gleden av å være leder for denne forsamlingen av dedikerte og høyt kvalifiserte ulikhetsforskere fra mange fagdisipliner gjennom ti år. Entusiasmen for saken var høy, og i løpet av få år hadde mange medlemmer av fagrådet bidratt til publisering av en rekke hefter i det som ble hetende *den gule serie*, som utdypet og populariserte ulike sider ved sosial ulikhet. Først og fremst en handlingsplan med tittel *Gradientutfordringen*, som konkretiserte målene i stortingsmeldingen (2). Og som noen av forfatterne av de to anmeldte bøkene også har observert – at optimismen var preget og inspirert av vår britiske kollega sir Michael Marmot, som fagrådet hadde tett kontakt med (jeg noterte at en av forfatterne beskrev den norske strategien som sterkt *marmotisert*). Videre i den gule serien kom det hefter om betydning av ulikheter for utdanning, for arbeidslivet, for boligsektoren, om betydningen av tillit og sosial kapital, og om betydningen for helse og for bruk av helsetjenester.

Grundige og gode

De to aktuelle bøkene er altså en løfterik melding om at temaet slett ikke er glemt, og at de økende forskjellene mellom rike og fattige, eller *ulikhetsgradienten* som Marmot ville sagt, stadig er på dagsordenen. Bøkene er på sett og vis heller ikke så ulike. De har den samme ambisjonen, de dekker

det samme saksfeltet, og de har tilnærmet samme sideantall. Til og med litteraturlisten er av omtrent samme omfang – lang hos begge – henholdsvis på 21 og 27 sider. Det er altså grundige og godt dokumenterte framstillinger vi får servert i begge bøkene. Et lite pluss vil jeg gi til Halvorsen & Stjernø, som i tillegg til litteraturlisten har utstyrt boka med over 200 løpende fotnoter, som utdyper, forklarer begreper og gir litt mer bakgrunn for teksten.

Halvorsen & Stjernøs bok har allerede i innledningen en melding om at forfatterne har et normativt utgangspunkt: at et samfunn med relativt jevn fordeling av økonomiske og sosiale goder er et bedre samfunn enn der goder og byrder er systematisk skjevfordelt. Dette perspektivet gjennomsyrrer mye av det de skriver. Litt mindre tydelig er dette hos Øversveen & Rydland, som inntar en mer deskriptiv posisjon i gjennomgangen av saksfeltet. Det kan selvsagt ha sammenheng med det de skriver i innledningen, at boka deres vokste ut av et mastergradskurs om sosial ulikhet og helse ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU. Begge forfatterne hadde skrevet sine doktoravhandlinger med sosial ulikhet i helse som overordnet tema, og dette gjenspeiles trolig i det noe mer distanserte og verdinøytrale perspektivet de anlegger.

Det nordiske paradoks

I begge bøkene henvises det til en markant hendelse som på et vis vekket den norske opinionen til temaet ulikhet, en artikkel i det prestisjetunge tidsskriftet *The Lancet* i 1997, med nederlenderen Johan P. Mackenbach som førsteforfatter (3). Artikkelen omhandlet sosiale ulikheter i flere europeiske land, også ulikheter i *selvrapportert helse* blant menn og kvinner. For oss i Norge, som var vant til å tenke på oss som et sosialdemokratisk likhets-samfunn, var det høyst overraskende å lese at vi ble rangert på topp i selvrapportert ulikhet i helse blant menn, og også fjerde høyest i ulikhet blant kvinner.

Et betydelig ubehag bredte seg blant mange av oss som var faglig engasjert i disse sakene, og et eget stormøte ble arrangert i regi av Helsedirektoratet for å søke svar på dette, som allerede da var blitt omtalt som *det nordiske paradoks*. Et lignende mønster kunne også observeres i de andre nordiske landene. Noe av forskjellene ble forklart, dels ved at det «bare» dreide seg om subjektive og egenrapporterte mål, dels ved at det var relative og ikke absolutte størrelser som ble angitt i grafene. Men uroen bestod, og var nok en indirekte foranledning til at norske ulikhetsforskere våknet og ga et ekstra puff til den prosessen som avfødte stortingsmeldingen i 2007 (1).

Halvorsen & Stjernøs bok inneholder også et løfterikt kapittel om hva som kan gjøres – hvilke tiltak som kan bidra til å dempe, eller i beste fall reversere de økonomiske ulikhetene, som altså er så sterkt tiltagende, og er blitt ytterligere forsterket gjennom koronapandemien. Vi får ikke noen enkle eller entydige svar, men en lang drøfting av mulige virkemidler som på ulikt vis kan bidra til omfordeling mellom fattige og rike. Det er litt som å høre gjenklangen av regjeringsforhandlingene nylig, der slagord om å bekjempe de sosiale forskjellene og tiltak for å møte klimakrisen var sterkt framme. I begge bøkene omtales både de sosiale ulikhetene og klimakrisen som en voksende trussel mot den bestående samfunnsorden.

Konklusjon

De to bøkene har begge et klart og tydelig språk, og de dekker som sagt det samme saksfeltet. Hos Øversveen & Rydland kan man tidvis se en slags overpedagogisk tendens, med hyppige annonseringer av hva som kommer i hvert kapittel og oppsummeringer av hva man har lest. Det er selvsagt en smakssak, men denne leseren opplever at det svekker flyten i teksten.

Begge bøkene angis som velegnet som pensum ved universiteter og høyskoler, både for sosiologi og samfunnsvitenskapelige fag, helse- og omsorgsfag og medisinske studier, og egentlig for alle med interesse for forholdet mellom samfunn, ulikhet og helse. Kort sagt, de har begge et opplagt samfunnsmedisinsk perspektiv.

Litteratur

1. St.meld. nr. 20 (2006–2007). *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller*. [St.meld. nr. 20 \(2006-2007\) - regjeringen.no](#) (4.10.2021).
2. Gradientutfordringen. Sosial- og helsedirektoratets handlingsplan mot sosiale ulikheter i helse. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet, 2005.
3. Mackenbach JP, Kunst AE, Cavelaars AE et al. Socioeconomic inequalities in morbidity and mortality in western Europe. The EU Working Group on Socioeconomic Inequalities in Health. *Lancet* 1997; 349: 1655–9. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(96\)07226-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(96)07226-1)

Steinar Westin

steinar.westin@ntnu.no

Steinar Westin er professor emeritus i sosialmedisin ved NTNU i Trondheim.